

UDK 329.15 : 329.14 : 949.71 »19«
Pregledni članak

KPH i strategija Narodnooslobodilačke fronte u prvoj godini narodnooslobodilačkog rata

SLOBODAN ŽARIĆ

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, SFRJ

Ideju o stvaranju antifašističke narodne fronte nastojala je KPJ realizirati još prije rata, u razdoblju od 1935. do 1941. godine. No tada su uglavnom sve građanske stranke odbijale svaku suradnju s ilegalnom Komunističkom partijom, iako je ona uoči agresije sila Osovine na Jugoslaviju bila nesumnjivo najjači predstavnik antifašističkog pokreta u zemlji. Nakon agresije sila Osovine na Jugoslaviju, brze kapitulacije njezine vojske u aprilskom ratu i okupacije zemlje stvorena je nova situacija u kojoj Komunistička partija nastoji ponovo realizirati svoju raniju ideju.

Budući da je odmah u početku okupacije zabranjen rad svih političkih stranaka, sve su se gotovo raspale, iako se političko djelovanje pojedinaca i grupa i dalje osjeća. U toj situaciji Komunistička partija i SKOJ, koji su već i prije djelovali u ilegalnosti, ostali su jedine političke organizacije općejugoslavenskog karaktera čija je organizaciona struktura u biti ostala nedirnuta, unatoč tome što se njihovo članstvo našlo najviše na udaru okupatora i njegovih domaćih suradnika. U takvoj situaciji Komunistička partija bila je jedina snaga ne samo sposobna da povede narode Jugoslavije u oružanu borbu za nacionalno oslobođenje, nego je bila i pripravna da provede i korjeniti preobražaj društvenih odnosa — da provede socijalističku revoluciju. U novoj situaciji partijsko je rukovodstvo pravilno uočilo da je nastupio historijski trenutak i za provođenje socijalističke revolucije, iako u prvi plan stavlja borbu za nacionalno oslobođenje. Međutim, iz svih proglašavanja, koje je nakon agresije na Jugoslaviju upućivala Komunistička partija, vidi se da je zahtijevala ne samo borbu za oslobođenje zemlje nego je i isticala da ta borba mora da sadrži sve socijalne, nacionalne i demokratske zahtjeve narodnih masa.

Na najvećem dijelu Hrvatske okupator je formirao kvasilnišku tvorevinu tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku u kojoj je na vlast doveo malobrojni ustaški pokret Ante Pavelića koji je NDH koncipirao kao autoritarnu i totalitarnu državu, temeljeći je na idejama fašizma i nacionalsocijalizma, a kojoj je posebno obilježje davalo provođenje rasizma i genocida protiv Srba, Židova i Roma. Ustaška kampanja protiv Srba, pothranjivana još prije rata od hrvatskih šovinističkih krugova, započela je odmah

nakon proglašenja tzv. NDH 10. travnja 1941. godine. Ona ubrzo poprima karakter širokog terora, koji je kulminirao masovnim pokoljima i odvođenjem srpskog stanovništva u koncentracione logore u kojima su vršena masovna pogubljenja. Rasna podloga terora nad Židovima i Romima preuzeta je od njemačkog nacionalsocijalizma, a taj se teror nakon prvih odredbi o oduzimanju i pljački židovskog kapitala također završavao masovnim hapšenjima i pogubljenjima.

Pod udarom ustaškog terora našle su se sve demokratske i antifašističke snage, a u prvom redu komunisti. Progon komunista započeo je još u travnju 1941. godine, a naročito je pojačan nakon napada Njemačke na Sovjetski Savez 22. lipnja 1941. godine.

Pripadnici bivših građanskih stranaka također su uglavnom težili za oslobođenjem zemlje, samo očekujući da će pri tom glavnu ulogu odigrati zapadne sile. Dok je dio vodstava tih stranaka otišao u emigraciju, drugi se dio drži pasivno, propagirajući tzv. »politiku čekanja«, a najreakcionarniji se dio odmah u početku okupacije uključuje u sistem vlasti tzv. »novog poretka«.

U toj situaciji u Hrvatskoj je svakako najinteresantnije ponašanje Hrvatske seljačke stranke kao najjače građanske stranke u Hrvatskoj prije rata. Unatoč tome što je od 1939. godine u Hrvatskoj svu vlast držalo u svojim rukama njezino vodstvo, ona već u to vrijeme osjeća stanovite udarce, koji su u vrijeme aprilskog rata došli do kulminacije, tako da je HSS iz toga rata izašla zapravo razbijena kao politička stranka. Dio njezina vodstva završio je u emigraciji, drugi je pristupio ustaškom pokretu, dok se treći okupio oko Mačeka, Košutića, Pernara i drugih. Osim svoga poziva pristašama HSS-a na poslušnost novoj ustaškoj vlasti, kojim je u jednu ruku legalizirao formiranje ustaškog režima, Maček se ubrzo distancirao i od ustaškog režima i od okupacionih vlasti. Unatoč Mačekovoj izjavi HSS je doživjela sudbinu ostalih građanskih stranaka, tako da je njezina djelatnost bila zabranjena, a zabranjena je i svaka djelatnost njezinih kulturnih organizacija, čitaonica, Gospodarske sloge itd. Krajnje reakcionarno krilo HSS-a i njegove poluvojničke organizacije »Građanska« i »Seljačka zaštita« uglavnom se već od početka uključuju u sistem ustaške vlasti. Njihov primjer slijedi i Hrvatski radnički savez, HSS-ovska organizacija za radnike. Dok se najreakcionarniji pojedinci i istaknuti predratni prvaci HSS-a uključuju u sistem ustaške vlasti, preuzimajući u njoj istaknuta mjesta, odredi »Seljačke« i »Građanske zaštite« još u vrijeme aprilskog rata uvode »red«, zarobljavaju oficire i vojnike bivše jugoslavenske vojske osiguravajući tako prazan prostor do formiranja ustaške vlasti na cijelom teritoriju tzv. NDH, a potom se uključuju u njezin sistem vlasti, uzimajući u priličnom broju učešće u masovnim pokoljima srpskog stanovništva.¹

Srednji dio okupljen oko Mačeka raspadanjem stranke znatno je izgubio na svom utjecaju, iako je taj utjecaj u pojedinim krajevima, a posebno u sjevernoj Hrvatskoj, još bio prilično jak, osobito u seljačkim masama. Predsjednik stranke dr Vladko Maček nakon proglašenja tzv. NDH

¹ *Branko Petranović*, *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji (1941—1945)*, I, Beograd 1983, 134—135.

isključio se iz javnog života, unatoč svim nastojanjima ustaških vlasti da ga pridobiju za svoju politiku. Svjestan poraza sila Osovine Maček je nastojao očuvati svoj ugled u narodu, a posebno na selu. Čak su i ustaše zazirali od toga njegovog utjecaja, te je bio konfiniran na njegovu dobru u Kupincu, a nekoliko mjeseci bio je zatočen u Jasenovcu, tako da su njegove veze sa članstvom stranke bile veoma ograničene. Iako je ustašama učinio neprocjenjivu uslugu svojom izjavom od 10. travnja pozivajući članstvo HSS-a na lojalnost ustaškom režimu, on, kao ni njegovi najbliži suradnici ne prihvaćaju nikakve ponude, ni ustaškog režima ni okupacionih vlasti, za suradnju. Tako je u kolovozu prilikom formiranja ustaškog »sabora« svega dvadeset i dva zastupnika, te šest zamjenika zastupnika, izabranih na izborima 1938. godine, predvođeni drom Jankom Tortićem položilo zakletvu, dok su ostali, unatoč pritiscima ustaških vlasti, pod raznim izgovorima, izbjegli da stupe u ustaški »sabor«. Unatoč takvom stavu užega vodstva HSS-a, Maček ne samo što odbija mogućnost pružanja bilo kakvog otpora okupatoru i njegovim suradnicima, nego čak ne ustaje ni protiv slanja Hrvata na Istočni front, i nije isključio iz stranke one koji su otvoreno prišli ustaškom režimu, a također je ignorirao masovne zločine ustaša.²

Veći dio srpskih političara na teritoriju NDH postaju žrtve ustaškog terora, te se sklanjaju u Srbiju ili traže zaštitu talijanskih okupacionih vlasti. Oni koji traže zaštitu talijanskih okupacionih vlasti grupiraju se u Splitu i na Sušaku, koji postaju centri srpske građanske akcije protiv ustaša, a kasnije kao četnički pokret i protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Među srpskim političarima bilo je također onih koji nisu otvoreno pristupali četnicima, nego su poput Mačeka propagirali tzv. »politiku čekanja«, opravdavajući se da još nije došlo vrijeme za pokretanje oružane borbe. Tako, ne izjašnjavajući se direktno protiv oružane borbe, nastoje onemogućiti sve pokušaje Komunističke partije Hrvatske da privuče narodne mase u oružanu borbu i stupaju otvoreno na stranu kontrarevolucije.

Svoju strategiju i taktiku razradila je Komunistička partija Jugoslavije još na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ u listopadu 1940. godine u Zagrebu. Naredna faza u razradi programskih gledišta KPJ bilo je tzv. Majsko savjetovanje održano na početku svibnja 1941. godine u Zagrebu, na kojem su formulirane osnove političkog programa KPJ u uvjetima okupirane i raskomadane zemlje. Nakon analize dotadašnje situacije istaknuta je potreba organiziranja oslobodilačke borbe protiv okupatora i njihovih suradnika, ali takvog oblika borbe koja bi ujedno bila borba za socijalno oslobođenje. Politici okupatora o širenju bratoubilačkog rata Komunistička je partija dala alternativu bratstva i jedinstva, koja nije predstavljala samo parolu, nego jedno od glavnih političkih opredjeljenja Komunističke partije. U ocjeni političke situacije u Hrvatskoj u zaključcima savjetovanja, koji su formulirani nešto kasnije, značajna je karakteristika dana ustaškom režimu: »Imperijalistički razbojnici nametnuše hrvatskom narodu svoje sluge za gospodare, ljude koji se ne žacaju nikakvih zločina i nasilja. Otkako su ovi neljudi zajašili na vlast, učinili su

² Isto, 136.

nečuvene zločine. Prema Srbima, Židovima i ostalima vodi se divljačka hajka po čitavoj zemlji dokle doseže njihova vlast. Nikada hrvatski narod nije vidio takvih zločina kao što ih je učinila u roku od nepuna dva mjeseca ova šaka hrvatskih izdajnika. Stotine i stotine postrjeljanih Srba po selima i gradovima, na hiljade uhapšenih pod izgovorom da su četnici nalaze se u zatvorima i koncentracionim logorima. Radničke borbe, one koje su pohapsili već prijašnji režimi, drže po zatvorima i koncentracionim logorima pod stalnom prijetnjom da će ih strijeljati. Protiv komunista i radničke klase ova gospoda pripremila su prijeki sud. Ta gospoda prijete smrću za svaku sitnicu. Oni se ponašaju kao da će ostati vječito na vlasti. Oni kao da zaboravljaju kakva sudbina čeka one koji prolijevaju nedužnu krv naroda. Oni misle da će smrtnim osudama zastrašiti narod da ne vodi borbu protiv njihovog bezakonja.«³

Jedno od osnovnih pitanja političke i programske osnovice narodnooslobodilačkog pokreta bilo je pitanje savezništva s različitim političkim snagama radi stvaranja širokog pokreta Narodnooslobodilačke fronte. Međutim, veći dio građanskih struktura, koje su isticale svoju antifašističku opredijeljenost, nisu bile voljne stupiti u borbu zajedno s Komunističkom partijom, stavljajući tim svoje lične interese iznad nacionalnih interesa, tako da se ubrzo pokazalo kako se proces stvaranja Narodnooslobodilačke fronte može jedino iskazati u svakodnevnoj borbi na okupljanju širokih narodnih masa.

Nakon podizanja ustanka i velikih uspjeha partizanskih odreda, te oslobađanja znatnog teritorija na području Jugoslavije, nametnula se rukovodstvu NOP-a potreba za stvaranjem Narodnog komiteta oslobođenja — centralnog političkog organa koji bi bio reprezentativan za unutrašnju i međunarodnu javnost. Kako bi to tijelo u neku ruku predstavljalo centralnu vladu nove narodne vlasti, strategija Narodnooslobodilačke fronte postaje posebno aktualna sa zadaćom da se oformi Narodnooslobodilačka fronta kao organizacija koja bi predstavljala političku podršku Nacionalnom komitetu. O tome najjasnije govori pismo generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita Radi Končaru, Vladi Popoviću i Štabu partizanskih odreda u Hrvatskoj u kolovozu 1941. godine u kojem se kaže: »[...] sa razvitkom narodnog ustanka, s jedne strane, i pokušajem neprijatelja da prikaže taj pokret kao čisto komunističku stvar, s druge, nameće nam se pitanje stvaranja — i to što prije — jednog Narodnog komiteta oslobođenja, u koji bi ušli predstavnici demokratskih struja Srbije, Hrvatske i Slovenije, zajedno sa našim ljudima. To bi bila neke vrste narodna vlada koja bi izdala svoj proglas narodu i pozvala ga u borbu. Mi već imamo takve ljude, i to vrlo poznate i popularne. Ostaje još da vi pridobijete HSS-ovce [...]«.⁴

U Hrvatskoj je strategija Narodnooslobodilačke fronte bila u vrijeme priprema za podizanje ustanka donekle zapostavljena i to su je zapostav-

³ *Josip Broz Tito*, *Sabrana djela*, tom 7, Beograd 1979, 32.

⁴ Ideja o formiranju Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije nije realizirana, budući da je u rujnu 1941. godine sovjetska vlada obnovila diplomatske odnose s jugoslavenskom kraljevskom vladom, te je Tito predložio da se odustane od formiranja Nacionalnog komiteta kako se ne bi komplicirala i onako teška situacija u kojoj se nalazio Sovjetski Savez. Ideja je realizirana dvije godine kasnije na Drugom zasjedanju AVNOJ-a (isto, 81—83).

ljala niža partijska rukovodstva. CK KPH nije, doduše, spominjao Narodnooslobodilačku frontu do srpnja 1941. godine, ali svi njegovi pozivi na objedinjavanje širokih narodnih masa u oslobodilačkoj borbi značili su i nastavak politike Narodne fronte prije rata. Tako E. Kardelj izvještava 2. kolovoza 1941. godine da u Hrvatskoj »ništa nije urađeno na stvaranju fronta«. ⁵ U skladu s jačanjem strategije Narodnooslobodilačke fronte CK KPH poziva se na početku kolovoza 1941. godine, u pozivu domobranskoj vojsci da se priključi narodnooslobodilačkoj borbi, na Narodnooslobodilačku frontu. »Svi čestiti i napredni ljudi« — kaže se u pozivu — »svi oni koji vole svoj narod, svi koji teže za slobodom i pravdom, svi, svi bez obzira na nacionalnu, vjersku i političku pripadnost, treba da se udruže u jedinstvenu nacionalnu oslobodilačku frontu, za istjerivanje okupatora i uništenje njihovih frankovačkih plaćenika.« ⁶

Značajan korak u proširivanju ideje Narodnooslobodilačke fronte bilo je pokretanje lista *Vjesnik*, glasila »Hrvatske jedinstvene nacionalno-oslobodilačke fronte«. Već u uvodniku prvog broja ističe se: »Za nacionalno oslobođenje kuje se jedinstvo svih radnika u tvornici, koji ne će služiti okupatorima, kuje se jedinstvo svih seljaka koji ne će hraniti svoje fašističke tlačitelje, kuje se jedinstvo poštene inteligencije i rodoljubnog građanstva protiv sramoćenja hrvatskih svetinja. Kuje se jedinstvo komunističke pristašama HSS-a, SDS-a, katolicima, Srbima u Hrvatskoj, te jedinstvo čitavog hrvatskog naroda s ostalim narodima, koje tlači krvavi fašizam [...]. Dižimo narodne ustanke protiv okupatora i njihovih plaćenika, stvarajmo narodne partizanske odrede za borbu protiv njih, uništavajmo sve što neprijatelju služi protiv naroda. Cilj koji će Hrvatska nacionalna oslobodilačka fronta ostvariti jest: istjerati okupatore, svrgnuti nametnuti režim i omogućiti narodu da sebi sam izabere i vladu i poredak, kako to bude slobodna većina naroda htjela.« ⁷

Stvarajući tako široku platformu narodnooslobodilačkog pokreta, rukovodstvo Komunističke partije Hrvatske moralo je riješiti kao prvenstveni zadatak kako da se što više stanovništva hrvatske nacionalnosti uključi u NOP. Budući da je znatan dio tog stanovništva, prvenstveno u sjevernoj Hrvatskoj koja je tradicionalno pripadala Hrvatskoj seljačkoj stranci, bio pod utjecajem HSS-a, glavna zadaća rukovodstva KPH bila je uključivanje što većeg broja pristaša HSS-a u NOP. U tom smislu CK KPH uputio je 5. rujna 1941. godine proglas pristašama Hrvatske seljačke stranke u kojem se, nakon analize političke situacije u svijetu i zemlji, između ostalog, kaže: »Braćo! U borbama u Hrvatskoj i Bosni junački sudjeluju mnogi i mnogi pristaše HSS-a. Broj njihov raste iz dana u dan. No vrijeme je da se svi do jednog dignete u odlučnu borbu. Vrijeme je da doprinesete svoj dio da se hrvatsko ime još jednom osvjetla u historiji čovječanstva. Komunistička Vas partija poziva u borbu da zajedno istjeramo iz naše napaćene zemlje strane okupatore, da svrgnemo njihovu marionetsku vladu. Komunistička Vam partija u toj borbi pruža bratsku ruku i traži

⁵ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda (dalje: Zbornik NOR), tom II, knj. 2, Beograd 1949, 28—34.

⁶ Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941—1945, Zbornik dokumenata (dalje: NOB u Dalmaciji), tom I, Split 1981, 51.

⁷ *Vjesnik*, 11. VIII 1941.

od Vas, da se sjetite svojih svijetlih tradicija, svijetlih tradicija Hrvata, sjene velikog Matije Gubca, Radićeve borbe, borbe mnogih drugih boraca i mučenika za slobodu hrvatskog naroda i da hrabro pođete u boj, u boj za oslobođenje hrvatskog naroda i svih naroda Jugoslavije.

Danas se ne radi o ovom ili onom obliku političkog uređenja, danas se ne radi o pojedinačnim interesima ovih ili onih — *danas se radi o oslobođenju hrvatskog naroda i svih naroda Jugoslavije od tuđinskog jarma, danas se radi o tome da protjeramo okupatore iz naše zemlje i osvojimo svoju nezavisnost i slobodu.*⁸

Istodobno s pozivima pristašama bivših građanskih stranaka, a u prvom redu HSS-a, da pristupe NOP-u, CK KPH vodi pregovore i s liderima bivših građanskih stranaka, te daje upute i nižim partijskim rukovodstvima da nastoje pridobiti za NOP i lokalna vodstva bivših građanskih stranaka, naravno, one koji su isticali svoju antifašističku orijentaciju.

Već u toku lipnja i srpnja 1941. godine rukovodstvo KPH uspostavlja posredovanjem pojedinih predstavnika u nekoliko navrata kontakte s Mačekom. Po direktivi CK KPH u srpnju 1941. godine Maček su posjetili Zlatan Sremec i Nikola Nikolić, koje je Maček lično poznavao kao liječnike još prije rata. Osim njih, na inicijativu pojedinih partijskih rukovodstava s Mačekom uspostavljaju kontakt Vaclav Vostrel, član Kotarskog komiteta KPH u Virovitici, Ante Hrovat, sekretar partijske organizacije u Velikoj Kladuši i Nikola Sikirica na poticaj sinjskih komunista. U tim razgovorima Maček je rezolutno odbijao mogućnost svake suradnje s komunistima i odlučno se izjašnjavao protiv pokretanja i vođenja oslobodilačke borbe.⁹

Strategija Narodnooslobodilačke fronte, tj. uključivanje u NOP i drugih antifašističkih snaga, izazvala je zabunu u shvaćanjima pojedinih partijskih rukovodilaca ili organizacija, koji su smatrali da je sada vrijeme za podizanje proleterske revolucije i da im nikakve građanske antifašističke snage nisu potrebne, gajeći prema njima duboko nepovjerenje. Da bi razjasnio strategiju Narodnooslobodilačke fronte CK KPH izdaje 30. rujna 1941. godine Okružnicu br. 3 u kojoj ističe da na stvaranju Narodnooslobodilačke fronte treba djelovati u redovima svih antifašističkih, demokratskih i rodoljubivih snaga, a posebice u redovima HSS-a i SDS-a.¹⁰ U tom smislu CK KPH upućuje u Okružnici br. 3 kritiku pojedinim partijskim rukovodiocima i organizacijama koji »nisu shvatili široki antifašistički karakter borbe u sadašnjoj fazi, nego su se orijentirali na proletersku revoluciju i neposredno zauzimanje vlasti od strane proleterijata«. Ta »lijeva sektaška orijentacija«, kako je istaknuto u Okružnici, morala je neizbježno dovesti do sužavanja masovne baze NOP-a i do izoliranja komunista »od

⁸ Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941—1945, knj. I, Zagreb 1981, 207—210.

⁹ *Fikreta Jelić-Butić*, Hrvatska seljačka stranka, Zagreb 1983, 131—132.

¹⁰ »U agitaciji i propagandi u borbi za stvaranje Narodno-oslobodilačke fronte komunisti se obraćaju pristašama HSS-a, SDS, i drugih stranaka i grupa kao i njihovim vođama. Narodno-oslobodilačka fronta treba da obuhvati sve stranke, grupe i pojedince, sve one koji se aktivno bore protiv fašističkih okupatora i njihovih frankovačkih plaćenika, ili koji bilo na koji način pomažu tu borbu [...]« (Okružnica br. 3 Centralnog komiteta KPH od 30. rujna 1941. godine, Zbornik NOR, tom V, knj. 1, 150).

onih narodnih masa koje su spremne da se bore protiv fašističkih okupatora i ustaške bande, ali nisu spremne da se bore pod parolom proleterske revolucije«. ¹¹

Međutim, sva nastojanja rukovodstva KPH da pridobije istaknute političare bivših građanskih stranaka za suradnju bila su bezuspješna. Iako je dio tih političara u svojoj koncepciji imao borbu protiv fašizma, kad je ta borba započela ostaje pasivan. Perspektive revolucionarnih promjena u toku oslobodilačke borbe i rukovodeća uloga Komunističke partije bili su bitan činilac da nakon podizanja ustanka ti političari bivših građanskih stranaka, osim nekih izuzetaka, ne pristupe NOP-u.

Imajući u vidu takav razvoj političkih događaja, CK KPH izdaje 6. prosinca 1941. godine Okružnicu br. 4 u kojoj se upozoravaju partijske organizacije i članstvo na pojedine pogreške u radu na stvaranju Narodno-oslobodilačke fronte. Kao prvo u Okružnici je navedeno da pojedine partijske organizacije nisu mobilizirale sve snage »u borbi za ostvarenje Narodno-oslobodilačkog fronta kako je to naglašeno u Okružnici br. 3, nego su tom radu posvetili vrlo malo pažnje i odredili svega nekoliko pojedinaca kojima su stavili u zadatak stvaranje Narodno-oslobodilačkog fronta«. ¹²

Istodobno je u Okružnici br. 4 naglašeno da se borba za stvaranje Narodnooslobodilačke fronte mora postaviti na najširu osnovu i da se »radi na pridobijanju širokih masa, pristalica raznih stranaka, a osobito pristalica HSS-a, za Narodno-oslobodilački front«. Uz to je posebno istaknuto da se pojedine partijske organizacije ograničavaju »na jalove razgovore sa pojedinim predstavnicima HSS-a i drugih stranaka«. CK KPH te neuspjele pregovore ocjenjuje i »sektaštvom vrlo štetnim i opasnim«, posebno zato što je štetna politika vodstva HSS-a prema NOP-u došla do punog izražaja, te kako se kaže u Okružnici »dio vodstva HSS-a sprečava stvaranje Narodno-oslobodilačkog fronta, propovjeda pasivnost i koči svaku borbu protiv fašističkog okupatora i njegovih ustaških slugu«. ¹³

Zastupajući liniju provođenja socijalističke revolucije u toku narodnooslobodilačke borbe, Komunistička je partija odmah od početka povezivala tu borbu sa stvaranjem organa narodne vlasti. Već nakon oslobođenja prvih teritorija partijsko rukovodstvo dalo je do znanja, da novi organi vlasti moraju biti osnovani na ovim načelima: da budu formirani na što široj političkoj platformi kako bi obuhvatili što šire narodne slojeve koji su voljni da se bore protiv okupatora, ali da se u njima osigura vodeća uloga Komunističke partije, da budu sposobni razbiti stari aparat vlasti i izgraditi novi koji odgovara karakteru ne samo narodnooslobodilačke borbe nego i socijalističke revolucije.

Zbog složene političke situacije u Hrvatskoj, oružana borba nije se razvijala jednakim intenzitetom, a to se isto tako odnosi i na stvaranje narodnooslobodilačkih odbora kao organa narodne vlasti, te su oni nastajali i djelovali u različitim oblicima i pod raznim nazivima, a veoma često kao odbori Narodnooslobodilačke fronte.

¹¹ Isto, 146.

¹² Zbornik NOR, tom V, knj. 2, 109—115.

¹³ Isto.

U želji da u Narodnooslobodilačku frontu mobiliziraju što šire mase, rukovodstva Komunističke partije i SKOJ-a pristupaju osnivanju niza omladinskih antifašističkih organizacija i organizacija AFŽ-a. Te organizacije uz narodnooslobodilačke odbore, ili kako su se tada često nazivali odbori Narodnooslobodilačke fronte, a uz rukovodeću ulogu Komunističke partije i SKOJ-a, sačinjavaju u početku oružane borbe Narodnooslobodilačku frontu.

Strategija Narodnooslobodilačke fronte, zbog specifičnih uvjeta, posebno dolazi do izražaja u Dalmaciji. Nakon što je Italija okupirala Dalmaciju, Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju, u skladu sa strategijom Narodnooslobodilačke fronte, nastoji oformiti Narodnooslobodilačku frontu i na području Dalmacije i to uključivanjem širokih narodnih masa i pokušajima da se u organiziranje Narodne fronte uključe i sve one građanske strukture, koje su se deklarativno izjašnjavale protiv fašizma i okupacije. Jedan od bitnih uvjeta za stvaranje širokoga antifašističkog fronta bilo je raskrinkavanje talijanske politike taktiziranja. Naime, Talijani su već odmah od početka okupacije nastojali diplomatskim pristupom pridobiti veći dio stanovništva Dalmacije. Tako se, npr., ukidaju sve ustaške zloglasne uredbe, koje su donijele ustaške vlasti u prvim danima svoje kratkotrajne vladavine u Dalmaciji, puštaju se iz zatvora svi oni koje su ustaše uhapsili, počinje se s javnim radovima, uspostavlja normalan saobraćaj itd. Međutim, istodobno započinju i pripreme za provođenje najgrublje denacionalizacije i fašizacije stanovništva. Zabranjuje se rad svim hrvatskim društvima i organizacijama, uklanjaju se svi hrvatski spomenici itd.¹⁴

Uviđajući prave ciljeve talijanske politike taktiziranja, članovi Partije i SKOJ-a nastoje na razne načine da razotkriju tu politiku u očima naroda (održavaju se sastanci, poziva na bojkot svih talijanskih manifestacija, upućuju se proglasi u kojima se upoznavaju narodne mase sa istinskom situacijom, poziva se na otpor itd.). Tako je, npr., Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju još 22. travnja 1941. godine uputio narodu Dalmacije proglas u kojem ga poziva na otpor okupatoru i da se ujedini u Narodnooslobodilačku frontu, bez obzira na političku, nacionalnu ili vjersku pripadnost. »[...] Mi se ne plašimo terora i progona, naša je dužnost da u ovim sudbonosnim danima sačuvamo svoju hladnokrvnost, da još odlučnije učvrstimo svoje redove, da se zbijemo u jedinstvenu narodnu frontu i svi kao jedan dignemo svoj glas protesta. Sada nije čas sitnijim razmiricama, odbacimo stranačke strasti i stanimo kao jedan na branik svoje domovine, u borbu za bolju i sretniju budućnost [...].«¹⁵

Uviđajući potrebu što boljeg obavještavanja javnosti o tadašnjim događajima, Pokrajinski komitet donosi odluku o pokretanju svoga glasila Naš izvještaj, koji je, unatoč neprekidnim policijskim potragama, izlazio u Splitu, gotovo svakodnevno u nakladi od oko 1000 primjeraka, sve do lipnja 1942. godine, kad je štamparija prebačena u novo sjedište Pokrajinskog komiteta na Vještić-gori na Dinari. Osim što je Naš izvještaj odigrao veliku ulogu u obavještavanju naroda o pravim ciljevima okupatora i njegovih domaćih suradnika, odigrao je i veliku ulogu u provođenju

¹⁴ *Sibe Kvesić*, Dalmacija u narodnooslobodilačkoj borbi, Split 1979, 67—74.

¹⁵ *Drago Gizdić*, Dalmacija 1941, Zagreb 1959, 130.

strategije Narodnooslobodilačke fronte, i to ne samo u Splitu nego i u cijeloj Dalmaciji. List je, osim propagiranja ciljeva NOB-a, razjašnjavao narodnim masama pravu ulogu emigrantske vlade i njezinog odnosa prema NOB-u, te raskrinkavao ulogu kontrarevolucionarnih elemenata u bivšim građanskim strankama.¹⁶

Dok je strategiju Narodnooslobodilačke fronte prihvatila većina stanovništva Dalmacije, pripadnici bivših građanskih stranaka zauzeli su različite pozicije. Rukovodeći se osnovnom političkom linijom rukovodstva Komunističke partije Hrvatske o neophodnosti objedinjavanja svih antifašistički orijentiranih pojedinaca i grupa bez obzira na njihovu nacionalnu, političku ili vjersku pripadnost, Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju nastoji uspostaviti kontakt s pripadnicima bivših građanskih stranaka. U tom smislu u drugoj polovici kolovoza 1941. godine u Pokrajinskom komitetu izrađen je nacrt Platforme Jedinственe narodnooslobodilačke fronte na temelju koje je trebalo da rukovodstva NOP-a u Dalmaciji pridu realizaciji Narodnooslobodilačke fronte.¹⁷ U Platformi su detaljno obrazloženi ciljevi NOB-a, a kao jedini put uspješnog ostvarenja oslobodilačke borbe navodi se potreba ostvarenja Jedinственe narodnooslobodilačke fronte.¹⁸

Nadalje, u Platformi partijsko rukovodstvo u Dalmaciji ističe da nije potrebno raspravljati o budućoj organizaciji države u toku borbe za nacionalno oslobođenje, koja predstavlja primarni zadatak, već da će to pitanje »[. . .] riješiti oslobođeni narod svojom slobodnom voljom, kad naš glavni zajednički cilj bude postignut — a to je protjerivanje tuđinskih osvajača i uništenje njihovih domaćih plaćenika, ustaša i ostalih«.¹⁹

Budući da je za ostvarenje toga cilja jedini put bio oružana borba cjelokupnog naroda, u Platformi PK KPH za Dalmaciju predlažu se svim političkim strankama i grupama ovi oblici borbe: stvaranje partizanskih odreda, ubijanje izvršilaca i naredbodavaca svih oblika fašističkog ili kvislinskih terora, oružani otpor protiv rekvizicija svake vrste, sabotaze na industrijskim i transportnim objektima, bojkotiranje svih ustanova i društava koji služe politici denacionalizacije stanovništva Dalmacije, neodazivanje pozivima za vojsku i neprihvatanje nikakvih dužnosti koje nalažu okupatorske vlasti, kao, npr., razne počasne službe, dužnosti posrednika za otkup rekvirirane robe itd. Dalje se, kao veoma značajan oblik borbe protiv okupatora, navodi da se u svim otporima radnika eksploataciji od domaćih privrednika i špekulanata mora angažirati Narod-

¹⁶ Isto, 183—185.

¹⁷ NOB u Dalmaciji, 79—84.

¹⁸ O značenju Jedinственe narodnooslobodilačke fronte u Platformi se kaže: »Jedini put k nacionalnom oslobođenju naših potlačenih naroda može biti samo borba svih iskrenih rodoljuba na bazi Jedinственog narodnooslobodilačkog fronta. Pripadnost različitim političkim strankama i strujama, kao i nacionalna i vjerska raznolikost ne smiju biti prepreka u zajedničkoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja — stranih fašističkih osvajača i njihovih domaćih slugu, ustaša i drugih, koji su bili spremni pod bilo kojom izlikom služiti tuđinu. Lojalna suradnja unutar Jedinственog narodnooslobodilačkog fronta osnovni je predušlov uspješne borbe i pobjede. Stvarna spremnost za učestvovanje u toj borbi jedino je mjerilo iskrene ljubavi prema svom narodu« (Isto, 81).

¹⁹ Isto.

nooslobodilačka fronta, a da se ni u kom slučaju ne smiju pozivati na intervenciju talijanske ili ustaške vlasti. Također se poziva stanovništvo da ne nasjeda neprijateljskim antisemitskim ispadima i da se odupre svakom proganjanju Židova. Radi uspješne realizacije ciljeva Jedinственe narodnooslobodilačke fronte u Platformi se predlaže da se u Splitu formira odbor Jedinственe narodnooslobodilačke fronte za cijelu Dalmaciju, a da u svim mjestima treba osnivati mjesne odbore. »[...] Ti odbori« — kaže se u Platformi — »treba da budu sastavljeni od predstavnika svih klasa, političkih grupa i stranaka, kao i pojedinih većih i manjih društava itd. [...]«²⁰

Centralni komitet KPH donio je kritičku ocjenu nacrt Platforme i u pismu od 3. listopada 1941. godine izvijestio Pokrajinski komitet da je Platforma u takvom obliku više slična partijskoj direktivi. »[...] Platforma treba da bude politički program stranaka i grupa, koje su stvorile sporazum za zajedničku borbu. Ona treba ukratko da sadrži ciljeve, sredstva borbe, taktiku, disciplinu i lojalnost suradnje.

Kontakt s drugim strankama, koji održavate, treba pretvarati u ozbiljnu suradnju i zajedničku borbu. Od samog kontakta nećemo imati velike koristi [...]. Vodite žestoku borbu protiv velikosrpskih i drugih elemenata koji šuruju s tal. okupatorima. Pojačajte rad u redovima pristaša HSS-a bez obzira na držanje vodstva. Mi moramo uvući njihove pristalice u narod. borbu sviđalo se to vodstvu ili ne. Kod svake grupacije, čije vodstvo odbija suradnju i koči narodnooslobodilačku borbu, treba težište rada prenijeti na rad odozdo.«²¹

U cilju realizacije ideje o stvaranju Narodnooslobodilačke fronte Pokrajinski komitet bio je veoma aktivan da za NOP pridobije predstavnike vodstava bivših građanskih stranaka u Dalmaciji. Tako je u Splitu dogovoren susret predsjednika HSS-a Paška Kaliterne s predstavnikom Pokrajinskog komiteta Vickom Krstulovićem. Na tom sastanku Kaliterna je arogantno odbio svaku suradnju s NOP-om. Bez uspjeha su završili i kasniji kontakti sa zastupnikom HSS-a Petrom Mladineom.²² Da nije bilo moguće ostvariti neki konkretniji oblik suradnje ni s ostalim predstavnicima vodstva bivše HSS u Dalmaciji vidljivo je iz Izvještaja Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju Centralnom komitetu KPH od 19. rujna 1941. u kojem se kaže: »Mi i dalje održavamo kontakt sa predstavnicima drugih stranaka. Radićevci su nam izjavili da oni imaju direktivu vodstva iz Zagreba da kao organizacija službeno ne surađuju skupa s nama, ali da pojedincima prepuštaju o tome slobodne ruke i da se ograđuju od onih koji pomažu ustaše.«²³

Nešto uspješniji bili su pregovori predstavnika Pokrajinskog komiteta s predstavnicima Samostalne demokratske stranke. Oni su u načelu bili za

²⁰ Isto, 82—84.

²¹ Isto, 204—205.

²² D. Gizdić, Dalmacija 1941, 317.

²³ NOB u Dalmaciji, tom I, 174.

borbu za nacionalno oslobođenje, iako sami u to vrijeme nisu bili spremni da sudjeluju u njoj, ali su obećali da će materijalno pomagati narodnooslobodilački pokret.²⁴

Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju uspostavio je kontakt i s predstavnicima srpskih građanskih stranaka okupljenih u Srpskom odboru u Splitu. Oni su se u ljeto 1941. godine izjašnjavali za stvaranje Jedinственe narodnooslobodilačke fronte, ali su odbijali svaku zajedničku akciju, a kako je u to vrijeme došlo do stradanja Splitskog partizanskog odreda, predstavnik Srpskog odbora prota Sergije Urukalo javno je optužio predstavnike Pokrajinskog komiteta da su avanturisti i izjavio da do zajedničke borbe može doći samo ako se prihvati odluka da će borba započeti onda kad za to da odobrenje Srpski odbor. Kako je bilo jasno da Srpski odbor zastupa velikosrpsku politiku četničkog pokreta, i kako je u jesen 1941. godine već bila poznata izdaja Draže Mihailovića, Pokrajinski komitet prekida svake pregovore.²⁵

Unatoč tome što su vodstva bivših građanskih stranaka uglavnom odbacivala ideju o stvaranju Jedinственe narodnooslobodilačke fronte, ta je ideja naišla na snažnu podršku stanovništva Dalmacije. Svojim negativnim stavom vodstva bivših građanskih stranaka ubrzo su se diskreditirala čak i kod svojih najvjernijih pristaša. Podrška naroda ideji stvaranja Narodnooslobodilačke fronte naročito se očitovala u osnivanju odbora Narodne pomoći, koji su u većini izrasli iz tzv. Crvene pomoći što se prije rata prikupljala kao pomoć komunistima u zatvorima i njihovim porodicama. Odbori Narodne pomoći osnivaju se potkraj 1941. godine sa zadaćom da od rodoljuba prikupljaju pomoć u novcu i hrani radi izdržavanja ilegala. Kasnije ti odbori u gradovima prerastaju u odbore Narodnooslobodilačkog fonda, a kao politički organi formiraju se akcioni odbori. Ti odbori po gradovima već do proljeća 1942. godine okupljaju znatan broj građana, te se zbog masovnosti pokreta javila potreba za osnivanjem akcionih odbora po strukama, budući da su građani unutar pojedinih struka, vezani poslom, mnogo lakše komunicirali. U to vrijeme akcioni odbori već u stvarnosti djeluju kao narodnooslobodilački odbori, a radi koordinacije njihova rada formiraju se u proljeće 1942. godine i gradski narodnooslobodilački odbori. Djelatnost odbora Narodne pomoći izvan gradova sve se više proširuje, tako da u 1942. godini postaju temelj prilikom formiranja narodnooslobodilačkih odbora.

Tako velika podrška stanovništva Dalmacije NOP-u i Komunističkoj partiji izazvala je reakciju u dijelu funkcionara bivših građanskih stranaka, koji su se do tada izjašnjavali za pasivnost. Oni se već potkraj 1941. godine, uviđajući da će gotovo potpuno izgubiti svoje pristaše, koji se u sve većem broju izjašnjavaju za političku platformu Komunističke partije, ponovo uključuju u pregovore s partijskim rukovodstvom u Dalmaciji, ali i tada većina onih stranačkih funkcionara koji se i izjašnjavaju za NOP, čine to samo deklarativno. Za suradnju sa NOP-om izjašnjavaju

²⁴ S. Kvesić, n. dj., 140.

²⁵ Isto, 136—139.

se i tzv. jugonacionalisti, ali se i oni uglavnom izjašnjavaju deklarativnom podrškom NOP-u.²⁶

Za razvoj Narodnooslobodilačke fronte u Dalmaciji veliko je značenje imalo vojno-političko savjetovanje na Vještic-gori, održano od 4. do 6. lipnja 1942. godine. U to vrijeme među pristašama bivših građanskih stranaka već je uvelike došlo do diferencijacije, a to se posebno osjećalo među pristašama HSS-a; unatoč stavu svog rukovodstva znatan broj pristaša bivših građanskih stranaka prihvaća platformu Narodnooslobodilačke fronte. Međutim, u nekih partijskih radnika dolazi do nerazumijevanja pojedinih stavova pristaša bivših građanskih stranaka i do nerazumijevanja političke linije Narodnooslobodilačke fronte. Ti su rukovodioci, a to je svojedobno oštro kritizirao i sekretar CK KPH Rade Končar kad je boravio u Splitu, pokazali neshvaćanje suštine Narodnooslobodilačke fronte, te su zbog toga potcjenjivali i stvaranje Fronte, i Saveza mlade generacije. Upravo na te nedostatke, koji su znatno otežavali proces stvaranja Narodnooslobodilačke fronte, ukazalo je i vojno-političko savjetovanje na Vještic-gori. U rezoluciji savjetovanja istaknuto je da su pri stvaranju Fronte mnoge organizacije i pojedinci pokazali »nerazumijevanje te skretanje u lijevo i desno«.²⁷

U Hrvatskom primorju također dolazi do akcija za provođenje strategije Narodnooslobodilačke fronte. U ljeto 1941. godine Okružni komitet KPH za Sušak objavio je letak »U borbu« kojim je pokušao inicirati suradnju onih pristaša bivših građanskih stranaka koji su se deklarirali kao antifašisti. Ti kontakti Okružnog komiteta s pojedinim predstavnicima bivših

²⁶ Jugonacionalisti su izdali letak pod naslovom »Naši odnosi prema komunistima«, koji glasi: »Među našim socijalnim i političkim snagama, koje će u našem budućem životu odigrati važnu ulogu, najbitnija je snaga komunističke organizacije. Dobro provedena i čvrsta komunistička organizacija imać će snagu i pravo da i ona kaže svoju riječ prilikom stvaranja našeg novog života i u rukovođenju buduće sudbine našeg naroda [...]. Savjetujemo, da svi oni školovani pojedinci, koji ne pripadaju komunizmu, pristupe istome, da lojalno i savjesno surađuju, kako bi se time izbjegla revolucionarna pretjeranost i od starog poretka zaštitilo ono što treba zaštititi. Ako to ne učinimo, doživjet ćemo nakon tragedije robovanja tuđinu tragediju građanskog rata« (D. Gizdić, Dalmacija 1942, Zagreb 1959, 38).

²⁷ Osvrćući se na stav pojedinih partijskih organizacija prema JNOF-u u Rezoluciji se kaže: »[...] Nerazumijevanje partijske linije Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta proizlazilo je iz toga, što odgovorni partijski funkcioneri nisu proučavali partijski materijal i stoga nisu razumjeli sadašnju etapu borbe. Skretanje u lijevo sastojalo se u tom, što su mnogi odriicali potrebu stvaranja Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta tvrdeći da se Partija u današnjoj etapi mora boriti direktno za ostvarenje socijalizma. Oni su isticali i smatrali, da je cilj naše sadašnje borbe ostvarenje socijalizma, a ne oslobođenje naroda. Takav stav odgovornih partijskih funkcionera bremzao je Narodnooslobodilačku borbu i sprečavao, da se oko Partije okupe najširi narodni slojevi. Oni su time smanjivali mogućnost borbe i radili protiv ugleda Partije u najširim slojevima. Skretanje u desno sastojalo se u tome, što mnogi partijski funkcioneri nisu shvaćali, da u organizacijama Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta moraju biti obuhvaćene najšire mase, nego su samo nastojali pridobiti neke funkcionere građanskih stranaka, te su s njima stvarali Narodnooslobodilačke odbore ne osiguravajući pri tom niži partijsko rukovodstvo. Pri stvaranju Narodnooslobodilačkog fronta kod nas se uopće utoliko skretalo u desno, što se nije dovoljno isticala rukovodeća uloga Partije, što partijski funkcioneri nisu istupali kao predstavnici Partije, nego samo kao članovi Partije. Time je rukovodstvena uloga naše Partije u organizacijama Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta nedovoljno došlo do izražaja« (NOB u Dalmaciji, tom II, 259—260).

građanskih stranaka rezultirali su formiranjem Odbora za oslobođenje, koji je nešto kasnije promijenio naziv u Odbor Jedinствene narodnoslobodilačke fronte. U taj odbor ušli su predstavnici KP, HSS-a i jugoslavenskih nacionalista. Već odmah od početka bilo je jasno da predstavnici bivših građanskih stranaka, ne samo što se ne žele uključiti ni u jednu akciju protiv okupatora, nego da se i protive svakoj akciji koja bi izazvala talijanskog okupatora. Bilo je očito da su se oni uključili u Odbor JNOF-a samo zato da bi blokirali njegov rad. Ubrzo su se predstavnici HSS-a, kad je bilo jasno da partijska organizacija ne prihvaća njihove zahtjeve, povukli iz odbora, dok je među jugoslavenskim nacionalistima došlo do diferencijacije. Jedni, pretežno mlađi ljudi, prihvatili su suradnju s Komunističkom partijom, dok su se drugi počeli povezivati s talijanskim okupacionim vlastima, a kasnije sa četničkim pokretom.

Unatoč svim problemima koji su pratili Odbor Jedinствene narodnoslobodilačke fronte, u Sušaku su na početku 1942. godine djelovala četiri odbora Jedinствene narodnoslobodilačke fronte, čiji je rad koordinirao već spomenuti Odbor, koji se sada nazivao Glavni odbor JNOF-a. Do slične diferencijacije među političkim snagama došlo je i na Krku, a u Kastavštini je u siječnju 1942. godine također osnovan odbor JNOF-a, dok je na području Vinodola takav odbor djelovao već u 1941. godini.²⁸

Nerazumijevanje značenja Narodnooslobodilačke fronte naročito dolazi do izražaja na Kordunu. Već u jesen 1941. godine na Kordunu dolazi do formiranja niza narodnooslobodilačkih odbora od seoskih do kotarskih i, dok se oni u prvo vrijeme tako i nazivaju, potkraj 1941. godine javlja se tendencija da se proglašavaju odborima Narodnooslobodilačke fronte. To dolazi prvi put snažnije do izražaja na Konferenciji delegata kotara Kirinsko-sjениčačkog 14. prosinca 1941. godine u mjestu Ostrožinu. U tada donesenom Ostrožinskom pravilniku, koji je bio prvi pravni dokument po kojem su djelovali narodnooslobodilački odbori na Kordunu, ističe se: »Dana 14. XII 1941. sastala se u mjestu Ostrožinu apsolutna većina od naroda izabranih odbornika Narodnog oslobodilačkog fronta, da u svom kraju uspostave vlast prema okružnici CK KPH br. 3.

Ovi odbornici odlučili su slijedeće:

1. Odbori Narodno-oslobodilačkog fronta predstavljaju vlast, koja vodi nacionalno-oslobodilačku borbu i traje dok ta borba ne bude završena [...].²⁹

Kao što je vidljivo iz navedenog primjera, odbori Narodnooslobodilačke fronte smatraju se glavnim organom NOB-a, dakle s većim prerogativima, nego što su ih kasnije imali narodnooslobodilački odbori. Međutim, u to vrijeme, usprkos brojnosti narodnooslobodilačkih odbora, na Kordunu se gotovo nikako ne nastoji pridobiti pristase bivših građanskih stranaka za NOP. Tako se u rezoluciji općinskog NOO-a za Krstinju, kotar Vojnić, od 17. prosinca 1941. navodi: »Želimo saradivati sa svim onima koji se bore protiv ustaša i okupatora. Kako smo uvidjeli da je jedina KP ostala uz narod i da jedina ona nije iznevjerila narod, mi želimo i hoćemo da

²⁸ *Ivan Jelić*, Komunistička partija Hrvatske 1937—1945, knj. II, Zagreb 1981, 126—127.

²⁹ Zbornik NOR, tom V, knj. 2, 152—156.

predstavljamo KP svuda pa i u seoskim i općinskim odborima.«³⁰ Također se iz izvještaja KK KPH za Veljun od 22. prosinca 1941. godine vidi da su od izabраниh delegata za kotarsku konferenciju NOF tri četvrtine bili članovi Komunističke partije.³¹

Formiranje sve većeg broja narodnooslobodilačkih odbora na Kordunu neminovno je zahtijevalo formiranje tijela koje bi koordiniralo njihov rad. Radi toga potkraj 1941. godine Okružni komitet KPH za Karlovac donosi odluku da se održi okružna konferencija NOF za Kordun. Unatoč neslaganju Glavnog štaba partizanskih odreda Hrvatske i kasnije Centralnog komiteta KPH, koji su smatrali da je formiranje takvog tijela preuranjeno, Okružni komitet je ipak donio odluku o formiranju Okružnog odbora NOF za Kordun.³² Okružni odbor NOF za Kordun formiran je 19. siječnja 1942. godine na konferenciji svih kotarskih odbora NOF u Vojniću. Na konferenciji je usvojena i rezolucija u kojoj su do detalja razrađeni zadaci odbora NOF na Kordunu od seoskih do Okružnog odbora NOF. Upravo po zadacima koji su navedeni u rezoluciji vidljivo je da su odbori NOF-a na Kordunu zapravo bili organi narodne vlasti.³³

Na području sjeverne Hrvatske, gdje je prije rata utjecaj HSS-a bio tradicionalno najjači, pred partijske organizacije postavljen je kao primarni zadatak mobilizacija hrvatskih narodnih masa za NOP. Ako se komparira situacija na području Dalmacije, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, gdje je prevladavao udio hrvatskih narodnih masa, već odmah od početka ustanka, budući da su upravo hrvatske narodne mase u tim krajevima bile nosilac NOB-a i situacija na području sjeverne Hrvatske, razlike su bile značajne. Dok se područje Dalmacije, Hrvatskog primorja, te znatnog dijela Gorskog kotara nalazilo pod talijanskom okupacijom, stoljetnog neprijatelja stanovništva tih krajeva, na području sjeverne Hrvatske, osim Međimurja i Baranje, koje se nalazilo u granicama tzv. Nezavisne Države Hrvatske, stanovništvo razočarano u režim nacionalne i socijalne neravnopravnosti u Kraljevini Jugoslaviji, u NDH podvrgnuto žestokoj ustaškoj propagandi, a što je veoma važno i zbog pasivnog stava najvišeg vodstva HSS-a, u prvim danima ustanka ne uključuje se u NOP. To se u prvom redu odnosi na seljačko stanovništvo. Ni strategija Narodnooslobodilačke fronte nije imala značajnijih uspjeha, najviše zbog negativnog stava vodstva HSS-a pod čijim se utjecajem nalazio znatan dio seljačkog stanovništva hrvatske nacionalnosti u sjevernoj Hrvatskoj, dok na području Međimurja i Baranje, gdje mađarske okupacione vlasti provode sistem grube denacionalizacije, velik broj hrvatskog stanovništva prihvaća političku platformu KPH. Na području sjeverozapadne Hrvatske, a u prvom redu Hrvatskog zagorja, i to u južnom dijelu, gdje je stanovništvo gravitiralo prema Zagrebu i koje je, uglavnom kao sezonski radnici, radilo u Zagrebu, ubrzo je, pod utjecajem zagrebačkog radništva, prihvatilo političku platformu Komunističke partije, tako da već na po-

³⁰ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (dalje: IHRPH), fond KNOO Vojnić.

³¹ Dušan Živković, Narodni front Jugoslavije 1935—1945, Beograd 1978, 142.

³² Zbornik NOR, tom V, knj. 2, 280—281 i tom V, knj. 3, 96—97.

³³ O tom opširnije: Đuro Zatezalo i Mile Dakić, Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945. godine, Karlovac 1971, 71—87.

četku 1942. godine na području sjeverozapadne Hrvatske djeluje veći broj narodnooslobodilačkih odbora, od kojih se neki nazivaju i odbori NOF-a. Iako je klasnosvjesno radništvo na tom području bez rezerve prihvatilo poziv Komunističke partije na oružanu borbu, a što do nje ne dolazi već u 1941. godini kao u nekim drugim krajevima Hrvatske, posljedica je velikim dijelom i samog položaja toga područja. Kako je bilo od izuzetne strateške i ekonomske važnosti za okupatora, ispresijecano gustom mrežom relativno dobrih komunikacija, uz niz neprijateljskih uporišta i s konfiguracijom tla nepovoljnom za gerilsko ratovanje, na nje mu se u prvoj godini rata nije mogao razmahati ustanak. Uz to neke partijske organizacije bile su prilično pasivne, pa čak i one u kojima su se prije rata nalazili stari iskusni i provjereni komunisti, od kojih se neki, nakon uvođenja ustaške stahovlade, uplašeni pasiviziraju. Upravo na nedostatke u radu nekih partijskih organizacija ukazala je prva konferencija Okružnog komiteta KPH za Zagreb 31. listopada 1941. godine u čijoj je rezoluciji istaknuto da se nedovoljno provode partijske direktive o privlačenju pristaša HSS-a u NOP, da je propaganda nekih partijskih organizacija među narodnim masama slaba, da se u nekim mjestima komunisti odvajaju od ostalog stanovništva, te da se tako niz antifašista nije angažirao na liniji Narodnooslobodilačke fronte.³⁴ Slična situacija bila je i u Slavoniji. Od stanovništva hrvatske nacionalnosti, odmah od početka ustanka, u znatnom broju bilo je angažirano za NOP gradsko stanovništvo, u prvom redu radnička klasa, dačka i studentska omladina, dok je u znatnom dijelu seljačkog stanovništva prevladavao pasivan odnos prema NOB-u, ali i revolt prema ustaškim zločinima.³⁵

Koliko je bilo važno pitanje mobilizacije hrvatskih narodnih masa za NOP vidi se i po Titovom pismu koje je u veljači 1942. godine uputio E. Kardelju i I. Loli Ribaru koji su se tada nalazili u Zagrebu: »[...] Treba u svim dokumentima KPH neprekidno i uporno podvlačiti kolika sramota bi se nanijela hrvatskom narodu kad bi se on dao i dalje voditi u borbu bilo kuda protiv onih koji nose narodima slobodu. Treba podvlačiti da bi to bila prava katastrofa za hrvatski narod. Da bi se u toj propagandi imalo što više uspjeha, potrebno je u hrvatskim selima pojačati rad Partije do maksimuma. Tu u hrvatskim selima treba da leži težište rada KPH, a ne samo zadržavati se u velikim gradovima i stalno gurati kadrove pod udarac neprijatelja. Danas je važnije no ikada dobiti seljačke mase za nas, odnosno za našu narodnooslobodilačku borbu.«³⁶

U borbi za hrvatske narodne mase poduzimao je značajne korake i CK KPH. Neprekidno šaljući uputstva nižim partijskim rukovodstvima Centralni je komitet ukazivao na negativan stav vodstva HSS-a prema NOP-u i potrebu pridobivanja pristaša HSS-a koji su bili antifašistički orijentirani i bili spremni da se uključe u NOP, ali su se kolebali zbog stava njihova vodstva. Tako se u Proglasu hrvatskom narodu CK KPH osvrće na stav

³⁴ Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941—1945, knj. I, Zagreb 1981, 297.

³⁵ O tome opširnije: *Pavle Gregorić*, Narodnooslobodilački pokret u zapadnoj Slavoniji, Moslavini i bjelovarskom okrugu 1941. godine, Sjećanja, Slavonski Brod 1969. i NOB u sjeveroistočnoj Hrvatskoj 1942. godine, Zagreb s. a.

³⁶ *J. Broz Tito*, Sabrana djela, tom 9, 34.

vodstva HSS-a prema oslobodilačkoj borbi: »Godinama mi smo u tu borbu pozivali i vodstvo Hrvatske seljačke stranke. Odbijanje svake suradnje sa radničkim pokretom i sa nama komunistima, od strane toga vodstva bilo je već često kobno po interese hrvatskog naroda [...]. I danas, opet vodstvo HSS-a odbija pruženu ruku suradnje, odbija da pođe u borbu protiv okupatora i zločinačkog Pavelićevog režima i vodi nekakvu politiku 'čekanja' i 'priprema za uzimanje vlasti poslije sloma ustaša'.« U Proglasu se dalje navodi kako mase pristaša HSS-a, unatoč stavu svog vodstva, u sve većem broju pristupaju NOP-u. »Njima, našoj hrvatskoj braći« — kaže se u Proglasu — »pružamo mi, hrvatski komunisti, svoju bratsku ruku: njihovo je mjesto uvijek bilo i danas je u redovima oslobodilačkog pokreta hrvatskog naroda, u redovima junačkih partizanskih odreda zajedno sa nama.«³⁷

Unatoč velikom zalaganju partijskih organizacija za što veću mobilizaciju hrvatskog stanovništva za NOP, taj proces nije išao lagano. U prvom redu trebalo je razbiti ustašku propagandu o sprezi NOP-a i četnika, te dokazati hrvatskom narodu da su četnici isto tako suradnici okupatora kao i ustaše, i da je njihov velikosrpski šovinizam isti kao i ustaški velikohrvatski. U smjernicama koje je uputio Josip Broz Tito Glavnom štabu Hrvatske na početku travnja 1942. godine istakao je da je glavni zadatak rukovodstva NOP-a da u partizanske jedinice stupi što više boraca hrvatske nacionalnosti: »Nastojte da u partizanske jedinice uvlačite što više Hrvata. Pazite na odnos Srba i Hrvata. Trebate činiti sve da se taj odnos pravilno razvija. Sve dok u vašim redovima ne prerastu Hrvati ne možete računati na potpuni upliv na hrvatske mase. Partizanske jedinice treba da zavoli hrvatski narod, a to će biti kada u njima preovladaju Hrvati. Prema tome, mnogo pazite na raspoloženje stanovništva u pozadini. Prikažite se stanovništvu s partizanskom disciplinom, redom i samoprijedorom.«³⁸ Istodobno je Tito uputio pismo Centralnom komitetu KPH u kojem ga upozorava na potrebu da hrvatskim narodnim masama objasni ulogu četnika, koji su u službi kraljevske emigrantske vlade: »Što se tiče jugoslavenske vlade u Londonu« — kaže se u pismu — »ona vodi čisto velikosrpsku hegemonističku politiku. Ona to ne ispoljava preko londonskog radija, ali njeni predstavnici u zemlji, kao Draža Mihailović i drugi, rade potpuno u tom duhu i bez ustezanja potpuno otvoreno govore o uspostavljanju hegemonije Srba poslije oslobođenja, o potpunoj potčinjenosti Hrvata i drugih naroda Jugoslavije po oslobođenju. Treba da vam bude jasno i da to objasnite masama hrvatskog naroda, da je organiziranje četničkih bandi i raznih vojnih organizacija pod rukovodstvom raznih oficira, kako u Srbiji, tako i u drugim predjelima zemlje pa i u Hrvatskoj, ne samo upereno protiv partizana nego i [da ima za cilj] stvaranje terena za borbu protiv samih Hrvata, koji bi poslije sloma Pavelića i Nijemaca htjeli da se bore za svoju pravu slobodu. Razumije se da se sva težina tih bandi za sada usmjeruje protiv naše Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske, jer velikosrpski hegemonisti vrlo dobro znaju da smo mi glavna smetnja za ostva-

³⁷ IHRPH, KP-7/75.

³⁸ J. Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 9, 205.

rivanje njihovih ciljeva, da smo mi za bratstvo i ravnopravnost svih naroda Jugoslavije. Eto zato nas oni napadaju, pri čemu se služe i pomoću okupatora, koji slijedi svoje okupatorske ciljeve.»⁸⁹

Veliko zalaganje partijskih organizacija u Hrvatskoj u objašnjavanju ciljeva NOB-a, te znatni uspjesi partizanskih jedinica protiv okupatora i njegovih suradnika ustaša i četnika mnogo su pridonijeli da se već u prvoj polovici 1942. godine hrvatske narodne mase uvelike opredijele za NOP i što je najvažnije da stupaju u partizanske jedinice, tako da se slobodno može konstatirati da je sredina 1942. godine međaš u procesu uključivanja hrvatskih narodnih masa u NOB. Pri tom ne treba zaboraviti da je upravo strategija Narodnooslobodilačke fronte, koja je bila posebno djelotvorna u drugoj polovici 1941. i s početka 1942. godine, znatno pridonijela uključivanju hrvatskih narodnih masa u NOB, i diferencijaciji u redovima bivših građanskih stranaka, a posebno HSS-a. Ta diferencijacija se još više nastavila u drugoj godini rata, kada na sredini 1943. godine dolazi do velikog priliva pripadnika HSS-a u NOB. Tome je svakako znatno pridonio i pohod Operativne grupe Vrhovnog štaba u ljeto 1942. godine, kad je u centralnoj Jugoslaviji stvoren veliki oslobođeni teritorij koji je obuhvaćao zapadnu Bosnu, središnju Hrvatsku i istočne dijelove Slovenije.

⁸⁹ Isto, 208—209.